

Uit: *NRC*, 25 November 1967

ANDREAS BURNIER

Met Plato, zonder Freud

Huug Kaleis

IN EEN KAMER van een modern flatgebouw, buiten het oude Leiden, bevind ik me op een middag in gezelschap van Andreas Burnier – Ik breeduit op een bank met blauwe kussens, bladerend in haar verhalenbundel *De verschrikkingen van het noorden*, (Querido, Amsterdam) op zoek naar enkele dik onderstreepte passages – en zij op vrij grote afstand op een sober gemodelleerde stoel tegenover me, de in een smal gepijpte pantalon gestoken benen met grote booties lang voor zich uit.

Ofschoon we doen alsof we elkaar al lang kennen – zonder de onder ‘dames’ en ‘heren’ gebruikelijke inleidende formaliteiten onmiddellijk in gesprek, in een uitwisseling die vanzelf gaat – is er afstand, ruimtelijk en innerlijk, waardoor we die hele middag niet tot de onder schrijvers bijna regel geworden, populaire jij-zeggerij vervallen. En er is het verontschuldiging elkaar toelachen van verlegen mensen, en het elkaar tersluiks aandachtig bekijken.

Ze heeft prachtig dik zwart haar dat, als bij Renate Rubinstein, en zoals Carry van Bruggen het gehad moeten hebben, stellig in wilde krullen zou opspringen, als het niet zo buitengewoon kort geknipt was. **Ze lijkt helemaal op de jongensachtige Simone** die ik uit *Een tevreden lach*, haar autobiografische roman, ken, roekeloos en toch alert. Ik voel mij in 't geheel geen interviewer, maar een bewonderaar, een geïnteresseerd lezer die uit haar werk enkele kernpunten heeft gelicht, waarover hij met de schrijver zelf van gedachten wil wisselen.

Ik begin met op te merken dat het k i j k e n , als bedreiging en geassocieerd met gevoelens van onvrijheid en schaamte, in haar beide boeken zo'n opmerkelijke rol speelt, en ter illustratie lees ik voor uit 'Nu ga ik verdwijnen', het eerste verhaal van haar bundel: 'De kracht die ik gebruikte om hun blikken af te weren (als ik niet zie dat zij naar mij kijken, ben ik ongezien door hen)'. De ikfiguur staat dan voor een kermistent waarin iets getoond wordt 'alleen voor mannen'. Toch gaat ze naar binnen: 'Het was minder pijnlijk mee te gaan, dan voor ieders blikken weg te lopen'. 'Ik begon te zweten en bloosde'.

Als in 'De verschikkingen van het noorden', het titelverhaal, het boeiendste en meest aangrijpende van de bundel, de ikpersoon, door het verschrikkelijke Kopenhagen zwervend, in een hoerencafé terecht komt, en een van de aanwezige mannen van haar blijkt te verlangen wat daar op zijn plaats is, vlucht ze wanhopig het toilet in, waar ze 'onbespied' is, in een w.c. 'waar je je dagenlang zou kunnen terugtrekken', volgens een zoete dagdroom die ze op haar elfde al had, 'zonder dat iemand bij machte was een inbreuk op je privacy te maken'. 'Ziek van schaamte' vlucht ze daarna de kroeg uit.

Toen Burnier een keer, onverwacht lenig, snel en actief, zich verwijderd had om de bel te beantwoorden, had ik in de boekenkast, die de hele wand tegenover me bekleedde, op enkele ruggen de naam 'Sartre' gelezen, temidden van tal van andere filosofische werken die eraan herinneren dat ze in Parijs en Amsterdam wijsbegeerte studeerde.

Ik zeg: 'Het laatste hoofdstuk van Een tevreden lach heeft de veelzeggende titel 'De blik van de ander'. Dat is toch de rechtstreekse vertaling van de 'regard d'autrui', niet waar?'

Ja, dat is natuurlijk zo en ze heeft die titel doelbewust met de impliciete verwijzing naar Sartres theorieën aangebracht. Deze uiterste kwetsbaarheid voor de 'blik van de ander' – die niet alleen sartrians is maar evident voorkomt bij schrijvers als Rousseau, Strindberg, Van Oudshoorn en onze G.K. van het Reve, die immers 't liefst zijn voedsel nuttigt achter een 'juten gordijn' – is een angst voor passiviteit, een toestand van weerloosheid die schaamtevol wordt ondergaan; de ander reduceert ons tot een 'ding'.

'Je kunt eruit opmaken dat mijn hoofdfiguren bang zijn voor passiviteit', zegt Burnier, 'er zijn mensen die daar bang voor zijn, dat komt omdat die niet m e t m a t e passief kunnen zijn, omdat ze een te sterke drang tot zelfdestructie in zich hebben, zodat ze àls ze eenmaal weerloos zijn, als ze toegeven...' We spreken over de erotische roman *Histoire d'O.*, die op het ogenblik door Adriaan Morriën vertaald wordt: een scène waarin een vrouw aan de handen opgehangen, weerloos sadistische handelingen ondergaat, met seksueel genot.

Ik: 'De rol van de vrouw in de erotiek is essentieel passief. Ligt in de angst om daaraan toe te geven, die dus een angst is voor totale zelfdestructie, niet een verklaring voor het

lesbienneschap van Simone?' Burnier: 'De meeste vrouwen kunnen met mate passief zijn, ze zijn daar harmonischer in, ze schakelen soepel over van passief op actief.'

In het verhaal 'Gesprek in de nacht', dat zich afspeelt op Saint Germain des Prés, komt een meisje voor dat zich in een 'kelderclub' onder het oog van de aanwezigen erotisch laat bewerken door een 'blonde Amerikaanse jongen'. 'Waarom noemt U haar het mormel Mint?' 'Omdat ik in één woord dat soort vrouw wilde oproepen. In *Een tevreden lach* komt ook zo iemand voor: het hoerachtige wezen Annie.' 'Walgend wendde ik me af', luidt de reactie van

de ikpersoon van het verhaal, maar het ‘mormel Mint’ zelf verklaart: ‘Meestal laat het me koud, die jongens. Maar zo, in het publiek, ik bedoel helemaal e e n d i n g te zijn voor die jongen en al die mensen die er wel naar moeten kijken...’

Verder doorpratend over de homofiele vrouw, vertel ik dat de psychoanalyticus Karl Abraham de vrouwen, al naar hun verwerking van de ‘penisnijd’, verdeelt in het wensvervullende type, dat gelijk wil zijn aan de man of méér, en het wraaktype, dat eropuit is met vrouwelijke middelen de man klein te krijgen. Andreas Burnier, tegenover me, kijkt sceptisch, en begint dan te lachen.

‘U moet niets van psychologie hebben?’, informeer ik.

‘De freudianen vormen een zelfgenoegzaam, esoterisch gezelschap, de psychoanalyse is het grote bijgeloof van deze tijd. De typen van die Abraham bijvoorbeeld, dat is geen realiteit, dat zijn metaforen, leuk om aan de hand ervan je kennissen te beoordelen, bij wijze van gezelschapsspelletje. Penisnijd!?! Ik kan me een matriarchale maatschappij voorstellen waarin het helemaal niet begeerlijk is om zo’n ding te bezitten en de mannen jaloers verlangen naar de machtige vrouw! Die ‘nijd’ is dus sociologisch bepaald. Je vindt het trouwens binnen de mannenwereld ook. Een kleine man kan afgunstig zijn op een grote, sterke, en ik kan me voorstellen dat negerkindertjes het zijn op blanke kinderen.’

Burnier wil ten hoogste erkennen dat er, als je sociologische of culturele invloeden wegdenkt, psychologische ‘restfenomenen’ overblijven die het toch wel heel gering verschil tussen man en vrouw bepalen.

*‘De dwang die van de cultuur uitgaat is tegenwoordig toch wel sterk afgenomen’,
bijvoorbeeld, als je een middelbareschoolmeisje van nu ziet, in spijkerbroek, en daarnaast een h.b.s.’er, ook in spijkerbroek en met heel lange haren.... U bent eigenlijk te vroeg geboren.’*

‘Wat dat betreft wel’, antwoordt ze, ‘maar ik verafschuw in deze tijd de overheersende rol van de t.v., de toenemende collectivering, het lijkt me erg om als kind op school geprogrammeerd onderwijs te krijgen. Ik heb een hekel aan alles wat nu op zo’n dwingende manier modieus is: de teach-ins de protestoptochten. Nee, ik ben te laat geboren, ’t liefst had ik geleefd tijdens de Verlichting, in de tijd van de grote rationele denkers en de individualisten.’ ‘De essentie van het leven is de individualiteit’, staat er aan de einde van Onderzoekingen op het terras, ‘het volstrekt persoonlijke, het unieke’.

Ik: ‘De positie van de homofiel is veel vrijer geworden, juist de laatste tijd. En in de literatuur – iemand als Anna Blaman had het heel wat moeilijker dan u!’

Burnier: 'Er wordt nu zo'n hinderlijke nadruk gelegd op tolerantie, dat kan vervalsend werken als het om een schrijver gaat. Ik schrijf niet over homofilie, ik schrijf over: angst, eenzaamheid, schuldgevoelens, machteloosheid, ontdekkingsdrift, om ook eens iets positiefs te noemen – en dat illustreer ik affectief aan een homofiele situatie. Ik bedank ervoor om voor Nederlands eerste vrouwelijke flikker door te gaan! Van het Reve – ik bewonder erg zijn techniek, over wat hij te zeggen heeft zwijg ik –, om die vast te leggen op zijn homofilie vind ik misselijk. En waarom mij te vergelijken met Anna Blaman? Ik ben toch heel anders, ik heb volstrekt niets van haar psychologisch realisme'.

Wie Burniers literair credo heeft gelezen, geformuleerd in het 'Bericht' van *Een tevreden lach*, kan dit laatste alleen maar beamen: 'Elk boek is een gevaar dat de ziel in wil', schrijft ze daar, 'dat niet de buitenwereld nog eens in woorden overdoet (met een verbitterde verpleegstersvinger langs de rafelige wonden), noch een abstracte idee brengt.'

Ik merk op dat de verhalen in de bundel *De verschikkingen van het noorden*, met uitzondering van het beklemmend reële titelverhaal, veel 'abstracter' zijn dan de grotendeels uit brokken levensgeschiedenis opgebouwde roman *Een tevreden lach*. Soms heeft de lezer zelfs de gewaarwording dat de vertelling alleen maar dient ter uitdrukking van ideeën.

'*Er drukte u natuurlijk heel wat op het hart, allerlei meningen die per se gespuid moesten worden.*' 'Dat is zo en ik zou het graag willen laten. Ik bestrijd het als een zwakte, die neiging tot theoretiseren en al te essayistisch te doen.'

Ik: 'Het laatste verhaal, 'Onderzoekingen op het terras', is wel het meest abstracte, hoofdzakelijk een gedachtewisseling tussen personen waarvan er enkelen zelfs louter symbolisch zijn, als de 'wassenbeeldenvrouw' en de 'monniksvrouw', en het geheel culmineert in een serie levenswijsheden. Het viel me op dat u de gesprekspartners plaatsen geeft in een mathematische figuur. En er is meer dat wiskundig aandoet, ook raadselachtig. Wat is nou bijvoorbeeld die 'substantie van het vijfhoekig-twaalfvlak' waar de ikfiguur Loda met haar twee kinderen doorheen trekt?'

Het mysterieuze vlak waardoor het drietal verdwijnt, legt Burnier me uit met het duidelijke plezier van iemand die een favoriete materie entameert, is 'één van de ruimtelijke oerfiguren' van Plato, een symbool voor het heelal. 'Ik heb een voorkeur voor wiskunde, ik had het graag willen studeren, maar 't werd filosofie.'

J. E. Kool-Smit en Renate Rubinstein, min of meer de ontdekkers van haar talent, hebben in hun bewonderende recensies indertijd slechts één bezwaar naar voren gebracht en dat gold haar hang naar het 'geestelijke', haar mystiek gefilosofeer. Ik ontdek aan de smetteloze

wanden van de studeerkamer waarin we zitten twee reproducties van madonna's, van Filippino Lippi, Italiaanse renaissance, die me doen denken aan een zin uit 'Volgend jaar in Jeruzalem': 'Madonna en hoer, limieten der verbeelding, allebei bestaan ze niet.'

De kamer is onberispelijk. Ik slaag er gelukkig in een askegeltje dat van mijn sigaret dreigt te vallen nog juist op mijn tas terecht te laten komen. Schuldig schuif ik de ongerechtigheid in een prullenmandje, als ze even weg is. De inrichting van het interieur doet wiskundig aan, er heerst een orde en een netheid die in schrille tegenstelling staan tot de kamers uit de bohémientijd die ze beschrijft, de L-vormige kamer in Parijs waarin ook het 'mormel Mint' is ondergebracht, de hokkige kamers in de Amsterdamse binnenstad, vochtig, vol stof en spinrag en met 'rattengeruis' boven het hoofd.

Beide mogelijkheden, denk ik, moeten zich tot elkaar verhouden als haar viriel actieve houding staat tot de gevreesde passiviteit: ze kan niet, als de meeste mensen, met mate wanordelijk zijn en achter deze onberispelijke orde moet de angst schuil gaan toe te geven aan een zwakte in haar zelf en te vervallen tot de totale chaos (later las ik op blz. 135 van *Een tevreden lach*: 'En als je de teugels eenmaal laat vieren, dan wordt het wel zo'n geweldige rotzooi').

Als Andreas Burnier weer terugkomt, met twee café-filtres ('Nou moet u natuurlijk niet schrijven: voordat ze binnenkwam deed ze snel haar schort af'), breng ik haar gewoonte ter sprake om zich met betrekking tot menselijke evolutiestadia te uiten in termen als 'nevelwereld', 'halfslaap', 'bewustzijnsziekte' en 'ontwaken' en wil dat in verband brengen met de epileptische aanval zoals beschreven in *Een tevreden lach*.

Burnier ziet degeen die een epileptische 'insult' doormaakt als iemand die 'de greep op zijn lichaam verliest en een wanhopige, krampachtige poging doet tot incarnatie'. Ik geef mijn verwondering te kennen als ze niet alleen een basisstelling van de psychologie: de mens is een psychofysische eenheid, als 'modieus' verwerpt, maar zich zelfs een aanhangster verklaart van de voor het concilie van Trente (1545) in zwang zijnde leer dat de mens zou bestaan uit lichaam, ziel en geest.

Ze legt mij dit gedetailleerd uit. Ik durf dus nauwelijks met de freudiaanse verklaring van de epileptische insult voor de dag te komen: een uiting van pure, niet met eros vermengde, doodsdrijf, een orgastische daad van zelfvernietiging, met aan het einde een reinigend effect en de gewaarwording van wedergeboorte. Maar ze knikt, nadenkend en verrast, ('Leuk dat u dat ontdekt hebt') als ik zeg dat haar werk 'epileptische' structuren vertoont. Haar roman en haar verhalen, beweert ik, vallen uiteen in fragmenten die elke een afsterving zijn, een levensvorm die verlaten wordt, een identiteitswisseling, met aan het slot een soort loutering en

een nieuw perspectief, zoals de verrassende, gedroomde wedergeboortescène, op de laatste twee bladzijden, waarin Simone verschijnt als man onder mijnwerkers: ‘en ik voelde me gelukkig’ en ‘lachte tevreden’.

‘Aan de horizon achter ons verdwijnt iets’, luidt de laatste zin van het laatste verhaal van *De verschrikkingen van het noorden*: even daarvoor trad het genoemde drietal door het genoemde ‘vijfhoekig-twaalfvlak’ een nieuw leven tegemoet. In bijna elk verhaal is met gemak een analoge situatie aan te wijzen.

‘Het leven is een reeks van sterftes en wedergeboorten’, zegt Burnier, ‘de kleuter in ons sterft en het schoolkind staat op, steeds valt iets ouds volkomen weg en komt er iets nieuws, op een hoger of lager niveau, het is een eeuwig *Stirb und Werde*.’ En als we het over de wisseling van de culturen in de geschiedenis hebben, spreekt ze, met enige humor, over de ‘epileptische insult van de mensheid’.

Terwijl ik mijn tas al inpak (Ze heeft haast, zegt ze, want ze moet nog koken) stel ik een laatste nieuwsgierigheidsvraag: *wat voor verandering heeft het in haar privéleven gebracht dat ze via de literatuur haar ‘verborgenheden’ aan de mensen openbaar gemaakt heeft?* Er is enerzijds, antwoordt Andreas Burnier, het voordeel dat je niet meer ‘chantabel’ bent en dat de ‘mensen die je niet lusten’ afvallen, maar anderzijds is er de narigheid dat je de dupe wordt van de ‘image’, dat je ernaar gaat spelen of er juist tegenin gaat: ‘En ik wil de vrijheid houden om bijvoorbeeld ook eens vrouwelijk te doen tegen een man als ik dat leuk vind, of om weer te trouwen, of ... Vastgelegd zijn op iets, dat is het ergste.’